Originalni naučni rad
UDK 930.253:323.1(498)

Saša Nedeljković
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

PRIVATNI ETNIČKI ARHIV IZMEĐU POLITIKE IDENTITETA I SREDSTVA DRUŠTVENE KONTROLE: PRIMER ARHIVA „B“ U RUMUNIJI[1]

Apstrakt: Privatni arhiv, a naročito jedna od njegovih retkih podvrsta, privatni etnički arhiv, predstavljaju veliki simbolički resurs i veliki socijalni kapital, i kao takvi su veoma moćno sredstvo u konstrukciji identiteta i dobijanju društvene moći. U ovom radu, preko analize jednog konkretnog primera, prikazan je složen proces pretvaranja privatne kolekcije istorijskih dokumenata u etnički arhiv, u cilju ostvarivanja pojačanog uticaja unutar sopstvene etničke zajednice, ali i države u celini. Učinjen je pokušaj da se ovakva pojava opiše, i da se prepoznaju, izdvoje i definišu svi akteri u tom procesu, kako bi se ovaj prilično zanemareni naučni problem bolje osvetlio. Naročita pažnja posvećena je opisivanju društveno-političkog konteksta u kome se ovaj proces odvija.

Ključne reči: Etnički arhiv, društvena moć, identitet, manjina, Rumunija

Pre dve godine je autor ove rasprave bio pozvan od strane izvesnog I.B., uspešnog poslovnog čoveka iz grada R. u rumunskom kantonu K-S, sa ponudom da se uključi u istraživanje kulture jedne male etničke zajednice. Nakon kratkih pregovora dogovorena je saradnja na obostrano zadovoljstvo, i istraživanje je uskoro počelo. Međutim, tokom istraživanja ispostavilo se da I.B. ima ideju o još jednoj vrsti saradnje, potencijalno znatno zanimljivijoj od prethodne. I.B. je autoru pokazao deo zbirke starih i vrednih spisa na kojima je bio pečat na

1 Članak je rezultat rada na projektu „Transformacija kulturnih identiteta u savremenoj Srbiji i Evropska Unija”, koji finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije pod brojem 177018.

kome je pisalo "Arhiv B".[2] Rumunski partner je želeo da mu autor pomogne da sredi, analizira i prezentuje građu iz svog arhiva, što je autor sa zadovoljstvom, ali i sa izvesnom zebnjom prihvatio, budući da je to bilo nešto sasvim drugačije od onoga čime se do tada bavio.

Posle nekog vremena pokazalo se da arhiv "B" nije zakonski registrovan. Budući da njegovo funkcionisanje nije pravno regulisano, arhiv ne poseduje pravilnik, javno saopštenu i verifikovanu misiju i jasnu svrhu. To takođe znači da arhiv ne vode profesionalni arhivisti, i da nema stalno zaposlene. On ni od jedne druge institucije nije zvanično prepoznat kao arhiv. Pretpostavlja se da ova nedefinisana i/ili nekategorisana institucija danas poseduje oko 4.000 jedinica, koje su smeštene na dve lokacije: u gradu R., u prostorijama firme I.B., i u selu K., u njegovoj porodičnoj kući.

Prvi zadatak pred kojim se I.B. našao u želji da pretvori, ili proglasi, sopstvenu kolekciju u ili za kulturnu instituciju, bio je da se ono što se u njoj nalazi opiše, popiše i klasifikuje. To nije bio nimalo lak zadatak, zato što je građa bila prilično raznorodna, kako po tematici tako i po poreklu, pa je zahtevala ogromno znanje i veliki broj stručnih saradnika. Zato je I.B. pre nekoliko godina počeo da se obraća raznim naučno-istraživačkim institucijama i pojedincima, naučnim radnicima, sa ponudom sa saradnju. Potencijalne kandidate za saradnike je nalazio prema nekim svojim zamislima i informacijama, često nepotpunim ili pogrešno protumačenim. Tako je na kraju došao i do pisca ove rasprave.[3] Isprva neodlučan i podozriv, autor se odlučio da se uključi u projekat sa njemu još uvek nejasnim ciljevima.

O procesu stvaranja privatnih arhiva autoru nije pošlo za rukom da nađe bilo kakvu naučnu raspravu, pa je osnovni opšti cilj ove rasprave da dobro opiše sve njene aspekte i segmente, i da joj odredi polazni teorijski okvir. U razmatranju naučnog instrumentarijuma koji bi bio prikladan za tumačenje ove pojave, pošlo se od koncepta moći. Naime, u nedostatku adekvatnih uzora u vršenju ovakvog istraživanja, pretpostavka je bila da vlasništvo nad arhivom ima neke veze sa potrebom ili željom da se stekne ili sačuva uticaj ili kontrola nad nekim procesom, regionom ili zajednicom. U skladu sa tim, posebni ciljevi ovog istraživanja su da se prepoznaju, izdvoje i definišu glavni akteri u ovom procesu, da se analizira njihov međusobni odnos, ali i njihovi ciljevi, motivi, strategije i taktike. U tom smislu razmotriće se da li je osnivanje arhiva u nekoj vezi sa reprodukcijom postojećeg obrasca odnosa moći, ili je proizvod želje za redistribucijom ili preraspodelom moći. Ukoliko je u pitanju ovo drugo, to takođe znači da postoji neki društveni konflikt koji se osnivanjem arhiva želi rešiti. Zbog svega toga neophodno je proučiti da li je, na koji način i u kojoj

2 Odlučeno je da se iznosi puno ime i prezime ispitanika, kao ni puni naziv njegovog arhiva, kako zbog mogućih političkih implikacija delovanja njegovog arhiva, tako i zbog zaštite njegove privatnosti.

3 U početku je I.B. pokušao autoru da „proda" priču kako mu se obratio zbog toga što sam je autor veliki naučni autoritet, da bi se vremenom pokazalo da je on samo jedna od osoba kojima se I.B. obratio, i praktično jedina koia je do tada pristala na saradnju.

meri osnivanje arhiva povezano sa interesima neke šire društvene grupe ili pokreta, ili je rezultat samo pokušaja osnivača ili vlasnika arhiva da ostvari neke svoje lične ciljeve? Kome, kako i zašto osnivanje arhiva može koristiti, a kome može naneti izvesnu štetu? Važno je pitanje i da li, kako i zašto osnivanje arhiva korespondira sa aktuelnim društveno-političkim procesima?

Izvori na osnovu kojih će pokušati da se ostvare ti istraživački ciljevi su raznovrsni. Prvi deo ili aspekt istraživanja, na neki način superstrukturni, baziraće se na narativima I.B. i na posmatranju njegovog rada. Drugi deo ili aspekt istraživanja, infrastrukturni, uslovno govoreći, baviće se sadržajem njegovog arhiva i njegovom kontekstualizacijom. Oba aspekta istraživanja treba da omoguće otkrivanje ideoloških osnova i motiva za pokretanje projekta stvaranja arhiva, koji će se prepoznavati i kroz vlasnikove stavove, i kroz njegovu praksu, ali i kroz rezultate njegovog delovanja (sakupljeni materijal). Kako je osnivač arhiva dobio ideju o arhivu, šta ga je na to inspirisalo i šta ga stimuliše? Kakve vrednosne orijentacije stoje iza tih napora, i kakve su očekivane implikacije toga? U skladu sa tim, korišćena su tri metodološka postupka prilikom sakupljanja građe. Prvo, vršeno je posmatranje sa učestvovanjem, aktivnom saradnjom na projektima vlasnika arhiva. Drugo, vršeni su neki oblici nestrukturisanih intervjua. I treće, korišćen je biografski metod, uz razgovore o životu osnivača i vlasnika, o njegovim razmišljanjima, i kroz pregled njegove lične dokumentacije i uspomena.

Da bi se na pomenuta pitanja odgovorilo bilo je neophodno da se prvo teorijski razmotri šta zaista jedan arhiv predstavlja.

Arhiv kao vid društvenog pamćenja

Društveno pamćenje i kultura sećanja postali su poslednjih decenija važni antropološki naučni problemi, u okviru kojih se razmatra kako se diskurs o prošlosti upotrebljava u procesu legitimizacije aktuelnih tendencija (vidi Eriksen 1993). U okviru studija o drutvenom pamćenju posebnu temu predstavljaju institucije koje su zadužene za čuvanje sećanja. U tom pogledu, kao jedna od najvažnijih, ističe se institucija arhiva. Međutim, iako prepoznat kao potencijalno važan predmet proučavanja, arhiv je, kao inkubator i pokazatelj društvenih i kulturnih procesa, gotovo potpuno neispitan. Većina studija o društvenom pamćenju (Konerton 2002, Đerić 2005, Kuljić 2006), samo ističe značaj arhiva i njihovu opštu ulogu u procesu konstrukcije prošlosti, ali ne vrši podrobnu analizu procesa njihovog formiranja i funkcionisanja. Fišer i Kuljić su arhive svrstali u istu ravan sa muzejima, galerijama i bibliotekama, posredno ih doveli i u vezu sa spomenicima, praznicima i komemoracijama, ističući njihovu važnost, ali i selektivnost i arbitrarnost prilikom njihovog stvaranja i upotrebe, dakle, ukazujući na niihovu potencijalnu zloupotrebu (vidi Fišer 2009; takođe Kuljić 2006). Dok su državni arhivi donekle i bili u fokusu naučnih istraživača,

pre svega arhivista i istoričara, dotle fenomen stvaranja i funkcionisanja arhiva koji su privatnom vlasništvu stvara istraživačima veliki teorijski problem, a u praksi predstavlja veliku nepoznanicu.

Pod pojmom "privatni arhiv" u ovom radu ne podrazumevam fenomen koji je arhivistima dobro poznat, i koji se tiče fondova privatne građe koji su prerasli u neku vrstu arhiva zato što predstavljaju iscrpan rezervoar podataka o životu neke porodice ili ličnosti koje su značajne za društvo u celini. Oni nose pridev "privatni" više zbog tipa građe koji se u njima nalazi, a manje zbog odgovarajućeg tipa vlasništva nad njima. Takvi privatni arhivi su "mlađa braća" velikih državnih arhiva, i pomoćno sredstvo u tumačenju istorijskih procesa. Vrsta privatnih arhiva kojima ću se ovde baviti, a kojoj po onome što se za sada zna pripada i arhiv "B", praktično nisu klasifikovani, a njihovih opisa gotovo i da nema. Naziv "privatni arhivi" u ovom drugom smislu ukazuje na to kakav je tip vlasništva nad njima, a ne kakvog je tipa građa koja se u njima nalazi. To znači da su tema ove rasprave privatni arhivi u kojima se nalazi vredna i uglavnom raznorodna građa od opšteg značaja, a čiji su vlasnici privatna lica. Ta privatna lica su imaoci arhivske građe koju nisu sami stvorili (ta građa nije nastala njihovim radom ili radom njihove porodice, nego su je oni sakupili). Moguće je da većina takvih institucija deluje nelegalno ili bar ne-javno, pa je u arhivističkoj teoriji ovaj problem gotovo neproučen, u pravnom smislu on je nevidljiv, a u kulturnoj antropologiji je potpuno nepoznat (o privatnim arhivima vidi Popović 2007; takođe Klasinc 2007; takođe Fisher 2009).

Važan razlog zašto ovakvih arhiva nema ili su nepoznati tiče se, pre svega, teškoća da privatno lice ispuni kriterijume koji su neophodni za stvaranje arhiva. Ti kriterijumi imaju svoju stručnu, tehničku, finansijsku, pravnu i političku dimenziju. Arhiv je, u sadržajnom smislu, zbirka izabranih dokumenata od trajne važnosti za državu ili neki drugi entitet. U funkcionalnom smislu, arhiv je nezavisna institucija koja čuva važna dokumenta i materijale, sa ciljem da ih daje na korišćenje svim ili samo odabranim zainteresovanim faktorima, koji će na osnovu sačuvane građe unapređivati društvena znanja o važnim događajima i procesima u prošlosti. Arhivi su, u teoriji, nastali zbog potreba čuvanja informacija o određenoj teritoriji, organizaciji ili temi, odnosno zbog dokazivanja određenih procesa. Arhiv je deo sistema čuvanja društvenog pamćenja, i može, po tematici, biti opšti i specijalni (posebna tematika), a po vlasničkoj strukturi može biti državni, privatni i drugi.

U skladu sa napred rečenim, nije svaka zbirka arhiv. Da bi neka zbirka bila arhiv ona mora imati neku temu ili neki okvir: mora se odnositi na neku instituciju, organizaciju ili državu, odnosno mora biti u vezi sa nekom posebnom temom. Arhiv bi morao biti dosledan u pogledu prikupljanja i obrade građe, mora, takođe, biti verodostojan, odnosno morao bi biti iscrpan u pogledu informacija koje o određenim pitanjima nosi. Bitno je stoga da kod formiranja bilo kog arhiva postoji svrha i interes nekog društvenog činioca. Organsko jedinstvo

arhivskog fonda na osnovu njegove provenijencije je jedan od bitnih uslova za nastanak arhiva, tj. za dobijanje statusa arhiva (vidi više Duranti 2000).

Opasnost od osnivanja privatnih arhiva u gorepomenutom smislu srazmerno je mala, jer je sakupljanje građe koja sadrži iscrpne informacije o određenom entitetu, njeno čuvanje i predstavljanje veoma komplikovana, te stoga spora, dugotrajna i veoma skupa delatnost. Zbog toga je stvaranje privatnog arhiva projekat koji sebi može da priušti veoma mali broj ljudi. Dokumentacija koja je rezultat kontinuiranog praćenja neke pojave ili procesa u zadatim prostornim okvirima tokom dužeg istorijskog perioda, čak i ako nije regulisan postupak njenog automatskog prosleđivanja nadležnim državnim arhivima, što je najčešće slučaj, često nije objedinjena, i ne nalazi se na slobodnom tržištu. Za njeno objedinjavanje neophodno je da se kroz duži vremenski period vrši obrazovanje ili unajmljivanje kadra koji će se baviti kako naučnim istraživanjem, tako i praćenjem dešavanja na belom i crnom tržištu istorijske građe. Mnogi dokumenti nikada ne završe na tržištu, što znači da ih nije moguće legalno nabaviti. Sakupljene dokumente, opet, treba brižljivo čuvati od propadanja, namernog uništavanja i krađe. I, na kraju, arhivsku građu, ako je od šireg društvenog značaja, treba učiniti dostupnom stručnoj javnosti. S druge strane, bavljenje arhivskom delatnošću je u mnogim državama regulisano zakonom, tako da arhivskom građom ne može slobodno raspolagati privatno lice po svom nahođenju. Ukoliko je građa koju poseduje privatno lice od opšteg značaja, njegova je kolekcija kulturno dobro o kome država mora da vodi računa i koju mora da štiti čak i od nesavesnog rukovanja samog vlasnika. U tom smislu, stvaranje arhiva je, istovremeno, i sticanje socijalnog kapitala, ali i privlačenje pažnje društvenih institucija zbog čega vlasnik postaje, u izvesnom smislu i u izvesnoj meri, pod posebnom kontrolom, pa čak mu u određenim situacijama i kretanje može biti ograničeno. Njegova imovina nema sve atribute privatne svojine. On svoju imovinu ne može slobodno otuđiti ili iznositi iz zemlje, i obavezan je da o njenom stanju polaže račune nadležnim državnim institucijama.[4] Kod stvaranja arhiva, dakle, potrebno je imati finansijsku moć, infrastrukturu, podršku političkih, kulturnih i naučnih institucija, aktivnu saradnju sa državnom administracijom i znanje, i to sve na duži vremenski period. S treće strane, arhiv nije direktno i brzo ekonomski isplativ resurs, pa nije naročito privlačan u smislu investicija. Zato vlasnik arhiva uglavnom mora imati i neke druge, a ne samo finansijske motive za sakupljanje građe, kao što su, na primer, politički i kulturni.

Možemo reći da sam pojam „arhiv" referiše na moć, i to preko koncepata istine, proverljivosti, trajnosti itd. Onaj ko ima kontrolu nad arhivom, ima određenu kontrolu nad društvenom prošlošću. Naravno, prošlost se ne konstruiše

4 Vlasnik arhiva koji je predmet ove rasprave više puta je izbegavao da vredne dokumente iznosi iz zemlje, u pojedinim situacijama je to radio tajno, dok je u drugim situacijama morao da pribavlja dozvole da istorijsku građu iznosi iz zemlje, odnosno da je unosi u drugu zemlju radi procene ili proučavanja.

samo uz pomoć arhivske građe, ali se ona ipak smatra najvećim i najpouzdanijim autoritetom. Isto tako, diskurs o prošlosti nije jedini diskurs koji utiče na naše ponašanje: u tom pogledu veliku ulogu igraju, s jedne strane, aktuelne težnje koje se menjaju i postaju nezavisne od prošlosti u određenoj meri, i, s druge strane, naša očekivanja od budućnosti. Kontrola diskursa o prošlosti ipak u velikoj meri omogućava kontrolu savremenog stila ponašanja, uključujući i kontrolu dominantnog javnog diskursa. Svako ko ima pristup arhivu, pogotovo ako ima privilegovan pristup arhivu, u situaciji je da ima više informacija o onome što se zaista dogodilo od onog ko takav pristup nema, a, shodno tome, ima mogućnost da argumentovanije protumači šta se sada dešava i da predvidi šta će se desiti u budućnosti. Samim tim je svaki čin osnivanja nekog arhiva čin stvaranja gotovo neprolaznog socijalnog kapitala.[5]

Arhiv, sam po sebi, jeste potencijal, ali da bi se na osnovu njega stekla društvena moć potrebno je imati odgovarajuće znanje koje će iz mnoštva materijala omogućiti izvlačenje uobličenih, razumljivih i upotrebljivih predstava a one, opet, moraju biti usaglašene sa aktuelnim dominantnim javnim diskursom kako bi bile društveno prihvaćene. Razumevanje istorijskog konteksta o kome dokumenti u arhivu govore jednako je važno kao i razumevanje savremenog društveno-političkog konteksta, koje će saznanjima stečenim u arhivu dati vidljivost i uticaj. Znanje u vezi sa rukovanjem arhivom je od izuzetne važnosti i predstavlja ogromnu odgovornost, jer može da dovede do društvenih potresa. Zbog toga je osnivanje privatnih arhiva veoma odgovoran i, potencijalno, društveno opasan proces. Davanje kontrole pojedincu nad društvenim pamćenjem decentralizuje pristup istini, i otvara prostor za širu distribuciju moći, onemogućavajući društvene institucije da u potpunosti kontrolišu dominantni javni diskurs.

U skladu sa navedenim kriterijumima za sticanje statusa arhiva, važan zadatak ovog istraživanja svakako će biti i onaj koji se tiče arhivističke kvalifikacije i klasifikacije pojave koja se proučava. Da li i u kojoj meri ovaj jednostrano proglašeni arhiv ispunjava uslove da bi i pravno stekao status arhiva? Da bi se odgovorilo na to opšte pitanje, neophodno je odgovoriti na niz užih pitanja, kao što su:

- Da li je i u kojoj meri je građa u arhivu „B" koherentna, tj. u kojoj meri se odnosi na jedan entitet, jedan period ili na jednu temu?
- Da li je u tom pogledu građa u arhivu iscrpna, tj. da li poseduje dovoljno građe na osnovu koje bi se mogla steći jasna i kompletna slika o entitetu, periodu ili temi na koju se odnosi?
- Da li je i u kojoj je meri građa verodostojna i autentična, tj. da li je ta građa zaista ono što se tvrdi da jeste?

5 O problemu socijalnog kapitala vidi više u Bowles and Gintis 2002. O mogućnosti primene koncepta socijalnog kapitala u razmatranjima etničkih procesa vidi više u Dowley and Silver 2002.

Nastanak i razvoj arhiva "B"

Teško je tačno odrediti datum, pa čak i period, formiranja arhiva „B", tj. teško je reći ko je, kada i kako tačno započeo sa prikupljanjem dokumenata i spisa koja su danas u njegovom sastavu ili vlasništvu. Izvesno je da je određenu zbirku dokumenata i rukopisa današnji vlasnik nasledio od svog oca, a ovaj od svog oca. I.B. je nastavio je porodičnu tradiciju sakupljanja istorijskih dokumenata i spisa koju je započeo njegov deda, lokalni funkcioner u Austro-ugarskoj monarhiji, a nastavio njegov otac, nekadašnji mesni rukovodilac. Međutim, ideju o formiranju arhiva dobio je današnji vlasnik, koji je arhivu dao ime, oblik, i obogatio dotadašnju zbirku u toj meri da je ona, makar po broju dokumenata koje poseduje, mogla da preraste u instituciju. Uprkos trudu, od I.B. nije bilo moguće izvući jasan odgovor na pitanje kada je tačno osnovao arhiv, kao ni odgovor na pitanje kako je dolazio do dokumenata. Pretpostavka je da je mnogo toga stečeno uz pomoć nedovoljno transparentnih metoda. Na pitanje o datumu pokretanja arhiva i načinu prikupljanja dokumenata uglavnom je ili izbegavao odgovor, ili davao neodređene, zagonetne i duhovite odgovore koji ništa nisu otkrivali. Takođe, često je isticao kako to uopšte nije važno. Na osnovu toga, kao i na osnovu celokupnog utiska, moguće je zaključiti da o tome ne želi da govori, verovatno se plašeći mogućih posledica objavljivanja takvih podataka. S druge strane, iako se načelno saglasio da bude u izvesnom smislu predmet istraživanja i informant, i iako veoma obrazovan, često nije mogao da shvati važnost bavljenja njegovom ličnošću i ulogom u ovom procesu. Može se reći da je nemogućnost da se od njega dobiju zadovoljavajući odgovori delimično rezultat njegovog neshvatanja važnosti nekih pitanja, a delimično rezultat nemogućnosti da pojedine pojave objektivizuje i/ili konceptualizuje. U razmeni sa istraživačem on je nudio mnogo objektivnog materijala, ali je davao malo ili nimalo materijala za razumevanje subjektivne dimenzije proučavanog procesa.

Sasvim je izvesno da u pogledu odabira dokumenata koje je nabavljao I.B. nije koristio neku naučno proverenu i dovoljno doslednu metodologiju, jer različite zbirke i fondovi ovog arhiva međusobno nisu uvek kompatibilni. To nas upućuje na zaključak da je njegova prvobitna ideja, ako je uopšte i postojala u razrađenoj formi, samo delimično oblikovala današnji arhiv, odnosno ideja arhiva se tokom vremena menjala zbog promenjenih okolnosti. U velikom broju slučajeva, stekao se utisak da je I.B. zbirku stvarao prema svojim mogućnostima, povodeći se za ponudom (onome što je trenutno dostupno i povoljno) na belom i crnom tržištu arhivske građe, koja je onda povratno uticala na njegovu predstavu o sopstvenom arhivu, utičući tako i na dalju strategiju uobličavanja arhiva. Zato je arhiv prvenstveno dobar pokazatelj ko je vlasnik zapravo, kakvi su njegovi stavovi, osnovni ciljevi i kolike su njegove mogućnosti.

Prvobitna zamisao prilikom stvaranja arhiva nije ipak toliko maglovita da je osnivač ne bi mogao formulisati. Dok su vreme osnivanja i način nabavljanja građe velika nepoznanica, ili bar neuralgična tačka ili slepa mrlja ispitanikove

percepcije sopstvenog poduhvata, dotle je o bazičnim motivima osnivanja, uz dosta strpljenja, moguće naći dovoljno informacija. U par navrata otvoreno, a u nekoliko navrata indirektno, autoru je saopšteno da je arhiv, pojednostavljeno rečeno, nastao iz želje da se sopstvenoj etničkoj pripadnosti da jedna čvršća, argumentovanija i objektivnija osnova. Dokumenti su sakupljani kako bi se saznali poreklo i razvoj etničke grupe kojoj vlasnik arhiva pripada. Da se iz sfere nagađanja i naglašene instrumentalizacije priče o etnogenezi zajednice, koja nije zasnovana ni na čemu drugom osim na aktuelnim interesima pojedinih interesnih grupa, pređe na teren nešto utemeljenijih zaključaka za koje postoje relevantni pisani dokazi, koji potiču od istorijski prepoznatih faktora. Međutim, iz posmatranja i razgovora zaključio sam da je to samo jedan, manifestni nivo objašnjenja geneze arhiva. U ovkiru toga nešto je očigledno bilo prećutano ili nedorečeno. Drugi nivo objašnjenja je tek trebalo otkriti, a on se verovatno krio u nekim ličnim motivima, možda i u odgovarajućim društveno-političkim okolnostima. Zato sam se u otkrivanju pozadine ovog projekta okrenuo analizi društveno-političkog konteksta.

Kontekst osnivanja i promocije arhiva

Informant je, u pogledu primarne kontekstualizacije, uputio istraživača na diskurs o etnicitetu. Zbog toga je bilo neophodno baviti se etničkim identitetom vlasnika, tj. etničkim identitetom pripadnika njegove zajednice i eventualnom ulogom arhiva u procesu identifikacije. Kada je vlasnik arhiva u pitanju, dobijeni su veoma šturi podaci na osnovu kojih je učinjen pokušaj da se izradi nacrt njegove identitetske formule. On je državljanin Rumunije, ali je u etničkom smislu Karaševac (Krašovan), pripadnik jedne etničke manjine u Rumuniji. Dugo godina je radio u Nemačkoj. Po veroispovesti je katolik. Po obrazovanju je filolog, a po zanimanju je biznismen. Ima 75 godina.

Društveno-politički kontekst osnivanja i rada arhiva neraskidivo je, dakle, vezan za pitanje karaševske etničke grupe. I. B. je više puta izjavio da je arhiv nastao iz želje da se sazna nešto više o prošlosti Karaševaca. Na to upućuje i činjenica da I.B. sva nova saznanja o građi iz arhiva postavlja na jedan od sajtova karaševske zajednice, kao i da je insistirao da dosadašnja otkrića iz arhiva ubacimo u monografiju o Karaševcima, koju smo već zajedno pripremali na osnovu naših etnoantropoloških istraživanja na terenu. Pri tome, malo toga što mi je o arhivu bilo predočeno je imalo direktne veze sa Karaševcima. Zato je bilo logično pretpostaviti da je osnovna namera vlasnika prilikom osnivanja bila da se stvori etnički arhiv. To je institucija koja treba da sakuplja i čuva arhivsku građu u vezi sa određenom etničkom zajednicom (o etničkim arhivima vidi Williams and Lopez 2012; takođe Carr 2012; takođe Kuba 2018). Ono što je trebalo proveriti jeste da li je, u kojoj meri i na koji način taj arhiv zaista et-

ničan, tj. da li su, u kojoj meri i na koji način osnovne namere, ciljevi ili motivi vlasnika i osnivača vidljivi u sakupljenoj građi, ili, drugim rečima, da li sakupljena građa podržava ili opravdava polazne težnje.

Osim toga, postojala je potreba da se utvrde posebna obeležja vremenskog perioda u kome je arhiv nastao u vezi sa etničkim procesima u karaševskoj zajednici. Težnje da se otkrije prošlost Karaševaca, kako u porodici I.B., tako i u samoj karaševskoj zajednici, pa i u naučnim zajednicama Srbije, Hrvatske i Rumunije, postoje jako dugo, ali je priča o arhivu „B" uobličena i intenzivirana tek poslednjih nekoliko godina. Intenzivan rad na sređivanju arhivskog materijala, na njegovom tumačenju i predstavljanju otpočeo je pre nekoliko godina. Zato je pravo pitanje šta se to dogodilo što je stvaranje arhiva u jednom trenutku učinilo mogućim, interesantnim i/ili potrebnim? Zašto je pitanje arhiva postalo aktuelno u određenom trenutku, tj. zašto je u datom periodu došlo do intenzivnijeg rada na promociji arhiva? Ili, posmatrano na drugačiji način, zašto stvaranje arhiva nije bilo moguće do tada? I, na kraju, ostaje pitanje zašto je odlučeno da se stvori baš arhiv, a ne neka druga institucija?

Prvi razlog za to što je rad na osnivanju i promociji arhiva intenziviran baš u ovom periodu može se naći u promeni dinamike profesionalnog rada samog osnivača. Nema sumnje da je do pre nekoliko godina I. B. bio veoma zaposleni biznismen koji nije imao toliko vremena da se bavi svojim arhivom. Osim toga, I.B. je, čak i ono malo slobodnog vremena koje je imao, posvećivao istraživanju i objavljivanju rezultata istraživanja karaševskog folklora. Poslednjih godina, međutim, izgleda da se obim njegovih poslova smanjio, što mu je donekle dalo više vremena za bavljenje temama koje ga interesuju. O tome sam dobio samo indirektne i nepotpune nagoveštaje. S druge strane, moguće je i da je poslednjih godina I.B. došao u posed većeg broja istorijskih dokumenata koji su od njegove skromne zbirke napravili veliku i potencijalno vrednu zbirku koja je mogla da se doživi kao arhiv. Iako važni, ovi razlozi nam više govore povećanim mogućnostima I.B. za osnivanje arhiva, ali ne i o stvarnim razlozima za osnivanje ovakve institucije. Zašto je stvoren arhiv?

Dok su trajali napori da se iz vrlo doziranih informacija koje informant daje izvuče što više građe za naučne pretpostavke, počelo je do istraživača da dolazi i nešto informacija sa strane. Poznanici I.B. bi tu i tamo nabacili nešto, a ponešto je nađeno i u javnim glasilima, budući da je I.B. javna ličnost. Osim toga, boljim upoznavanjem prilika u zajednici kojoj pripada I.B. stečena su znanja koja su ceo problem osvetlila iz drugog ugla. Zbog toga se nametnula hipoteza da za dosadašnji izostanak bavljenja arhivom razloge treba tražiti i u širim društveno-političkim procesima, odnosno u promenjenom društvenom statusu samog osnivača, tj. u njegovom zauzimanju drugačijeg mesta na lokalnoj hijerarhijskoj lestvici. Na to upućuje više pokazatelja, a oni će ovde biti predstavljeni kroz priču o tranziciji karaševske zajednice, tj. kroz kratak opis transformacije njihove tradicionalne identitetske formule koja je dovela do brojnih društvenih promena.

Nakon dugog perioda tokom kog je karaševska zajednica bila relativno neuobličena, bez jasnih i opšteprihvaćenih nacionalnih orijentira i etničke strategije ili politike, kada je bila prisvajana od strane nekoliko nacija, pre svega od srpske i hrvatske, došao je period, krajem XX veka, u kome je iz više razloga za Karaševce postalo korisno i logično opredeliti se za hrvatsku naciju. Danas se velika većina Karaševaca izjašnjava da je hrvatske nacionalnosti, političke i kulturne institucije imaju hrvatski karakter, a istorija zajednice se predstavlja kao istorija hrvatske manjine u Rumuniji (vidi Nedeljković 2017). Međutim, jedan deo karaševske intelektualne elite i dalje je bliži shvatanju da Karaševci prilikom dolaska na teritoriju na kojoj danas žive već nekoliko vekova nisu imali izgrađen širi etnički identitet, niti su bili deo neke veće grupacije iz koje je kasnije nastala neka od nacija. Jedan deo elite smatra, opet, da su Karaševci etnički Srbi koji su se preselili, primili katoličanstvo i zaboravili prvobitni identitet (isto). Činjenica da postoji nekoliko istorijskih narativa stvorilo je unutar karaševske grupe nekoliko interesnih grupa, od kojih jedna predstavlja većinu i ima apsolutnu moć, kako zbog finansija (dobija pomoć rumunske države kao hrvatska manjina i dobija pomoć hrvatskih institucija), dok druga predstavlja manjinu gotovo nevidljivu u javnom životu. Ta manjina, uglavnom kroz naučnu delatnost, pokušava da opovrgne tezu o realnoj osnovi hrvatskog identiteta Karaševaca. Njihovi ciljevi nisu uvek samo zasnovani na partikularnim interesima. Oni se plaše da bi približavanje hrvatskoj naciji moglo opasno da ugrozi opstanak tradicionalne karaševske kulture, koja je u gotovo nepromenjenom obliku vekovima uspevala da odoli raznim uticajima.

I.B. nikada nije posebno verovao u hrvatsku verziju karaševske istorije ali je, poput svih ostalih, prigrlio hrvatski identitet iz mnogo praktičnih razloga. Tumačeći posredne pokazatelje dolazimo do shvatanja da je on u tome video priliku da ima veći uticaj u samoj zajednici. Imao je nekoliko resursa na kojima je mogao da gradi osnovu za sopstveni autoritet i posebno mesto u zajednici: bio je iz viđenije porodice, bio je fakultetski obrazovan, znao je nekoliko svetskih jezika i bio je uspešan poslovni čovek. Sledeći aktuelne identitetske tendencije među Karaševcima želeo je da svoje posebno mesto sačuva, pa čak i da ga još unapredi. Uprkos svemu tome, u konačnoj raspodeli moći unutar zajednice I.B. je neočekivano bio zapostavljen. Teško je sada iščitati iz naknadnih dešavanja i priče I.B. kakav je tačno bio redosled događaja, šta se tačno dogodilo i zbog čega, i kakve je to realne posledice imalo po njega. On o tome ne želi da govori, tako da se šture informacije koje je moguće dobiti od njega moraju kombinovati sa većim brojem posrednih pokazatelja ili priča drugih ljudi. U svakom slučaju, kao najsimptomatičniji rezultat bio je taj da je njegova politička partija, jedna od dve koje imaju Karaševci, pobeđena od strane konkurentske partije, i svedena na simboličko postojanje. Druga strana je došla u posed mehanizama koje proizvode dominantne diskurse, simbole, glavne istorijske narative i koji kontrolišu kulturne obrasce. To je I.B. lišilo direktnog uticaja na dalji razvoj zajednice i gurnulo ga u drugi plan. Resurs na koji je u toj igri trebalo igrati

svakako je bila beskompromisnost u pogledu zalaganja za hrvatstvo Karaševaca, što je bio preovlađujući trend i najrealnija perspektiva, a u vezi sa čim je I.B. imao ozbiljne nedoumice. On je smatrao da to vodi kvarenju karaševske kulture i fizičkom nestanku karaševske zajednice. Takav njegov stav se morao osetiti, i morao je proizvesti odgovarajuće posledice. Njegov pad na političkoj hijerarhijskoj lestvici mogao bi tako biti rezultat i njegove rezigniranosti opštim stanjem u zajednici, tj. time što je zajednica, po njemu, zauzela pogrešan kurs, birajući da je vode nekompetentni ljudi, i odbijajući da čuva tradicionalni kulturni obrazac.[6] Time se na izvestan način sam isključio iz dominantnih političkih tokova i lišio mogućnosti da pobedi u političkoj areni.

Nejasno je u kom se trenutku taj njegov politički silazak dogodio. Po svemu sudeći to je bilo u poslednjih desetak godina, zato što je on ostao počasni konzul Hrvatske u gradu R. do 2006. godine. Naime, u bližoj i daljoj okolini grada R. nalazi se veći broj sela u kojima danas žive ljudi koji se izjašnjavaju kao Hrvati, pa je grad R. logičan izbor za mesto hrvatskog konzulata. Možemo samo da se domišljamo kako je i zašto I.B. postao počasni konzul. Najverovatnije zbog već pomenutih kvaliteta: bio je viđeniji pripadnik zajednice, ponudio je svoje poslovne prostorije u gradu R. i imao je obrazovanje kojim je tu titulu mogao da potkrepi. Pored toga, godinama je finansijski pomagao razvoju svoje lokalne zajednice što se, u promenjenim političkim okolnostima, moglo protumačiti kao pomaganje opstanku hrvatske manjine u Rumuniji. Može se pretpostaviti da je prvo izgubio na lokalnim izborima, pa je zatim uklonjen sa mesta počasnog konzula, navodno zbog nekih pravnih problema (vidi http://www.zhr-ucr.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=420&lang=hr). Najverovatnije ga je nova lokalna politička elita sklonila plašeći se stvaranja rivalskog centra političke moći.

Otprilike u to vreme I.B. se intenzivnije okrenuo nauci, istraživanju folklora s jedne, i svojoj zbirci starih dokumenata, s druge strane. Nije teško pretpostaviti da su takve njegove orijentacije mogle biti posledica, s jedne strane, želje da se nađe nova sfera samopotvrđivanja, jer je u staroj izgubio mogućnost daljeg razvoja. To se delimično potvrđuje činjenicom da arhiv nije nazvao po svojoj etničkoj zajednici, nego po svom prezimenu. Ali, s druge strane, to je možda bio i pokušaj stvaranja strategije za promociju ispravnog kursa razvoja zajednice. Istorijskom istinom želeo se suprotstaviti političkom pragmatizmu. O tome može da svedoči činjenica da je kreirao internet sajt koji na neki način predstavlja konkurenciju zvaničnom sajtu karaševske zajednice, i na kome I.B. ne postavlja informacije o aktuelnim događajima u zajednici, nego o aktuelnim dešavanjima u svom arhivu. Na taj način, on je praktično dao primat objektivnom znanju i prošlosti, u odnosu na sadašnjost i subjektivni doživljaj. S treće strane, vrlo je moguće da je ovim on hteo da ponovo zadobije pozicije

6 To je recimo naročito vidljivo kada govori o predsedniku druge partije, za koga ima samo reči kritike, zamerajući mu mnoge stvari, između ostalog i neznanje u vezi sa tradicionalnom kulturom Karaševaca.

moći, odnosno da svoj autoritet, stečen u poslovnom svetu, investira u političku karijeru indirektno, preko naučnog i kulturnog angažmana. Da svoju moć ne crpi iz političke umešnosti, nego da svoje rezultate iz poslovnog i naučnog delovanja pretvori u političku snagu. Istraživanja folklora i proučavanja starih dokumenata mogli su biti resursi kojima je I.B. želeo da stekne uticaj ili povrati moć u svojoj etničkoj zajednici, pokušavajući da izvrši promenu glavnog istoriografskog narativa. Kao rezultat napora u folklorističkoj deatnosti proistekla je 1993. godine monografija "Karaševci", u kojoj je I. B. sakupio značajan korpus narodnih umotvorina Karaševaca, dajući pregled istoriografske literature o ovoj zajednici do tada, opisujući neke običaje i analizirajući neke dijalektološke karakteristike karaševske zajednice.

Preko folklora, kojim se bavio od srednjoškolskih dana, ispostavilo se, I.B. nije uspeo u svojoj nameri, iako je u tom pogledu postigao dosta, sakupivši dosta građe, rastumačivši mnoge procese i zainteresovavši mnoge naučne autoritete za problem Karaševske istorije i karaševskog jezika. Njegova je monografija dosta citirana i predstavlja nezaobilazno štivo prilikom israživanja karaševske kulture i istorije. Međutim, zbog složenih društveno-političkih okolnosti, prvo zbog komunističkog režima Čaušeskua, a zatim i zbog sloma komunizma u celoj istočnoj Evropi i procesa tranzicije, njegov rad je bio obeležen mnogim teškoćama zbog čega nije bio adekvatno vrednovan. Pored toga, njegovu su građu iskoristili neki etablirani naučni istraživači, propuštajući da istaknu doprinos I.B. U međuvremenu su stasali još neki karaševski intelektualci koji su počeli da rade isto što i I.B.: napisali su knjige o karaševskom folkloru, uglavnom se koristeći građom I.B., što, naravno, nisu naveli. Više puta mi je I.B., prilično ozlojeđen, prepričavao primere i situacije u kojima je bio iskorišćen, bez dobijanja bilo kakve satisfakcije. Etnografija nije bila polje na kome je mogao biti ograničen pristup nepozvanima i neovlaštenima. Vrlo je moguće da se, shvativši da je i na tom polju izgubio svoje pozicije, I.B. okrenuo nečemu u čemu mu niko nije mogao parirati: starim i vrednim spisima. Za eksploataciju tog polja neophodno je mnogo znanja i sredstava, što niko osim njega u karaševskoj zajednici nema.

Pogrešno bi, međutim, bilo svoditi I.B. samo na okvir karaševske zajednice. On je od rane mladosti bio veoma odan rumunskoj državi, koju i dalje smatra svojom pravom domovinom i zemljom porekla. Tokom studentskih dana bio je veoma politički aktivan, a danas aktivno radi na promociji rumunske kulture. Zbog toga je on i predsednik Udruženja balkanskih Rumuna.

I.B. je i pripadnik katoličke manjine u Rumuniji. On je aktivan član katoličke zajednice u karaševskoj oblasti. Više puta u životu pomagao je katoličku crkvu, ali je u nekim periodima tražio od nje i pomoć. Ipak, etnička identifikacija I.B. nije ograničena samo na pomenute orijentire (Rumunija, Hrvatska i Katolička crkva). Kao što je već rečeno, on ne prihvata da su Karaševci etnički Hrvati, više se priklanjajući teoriji po kojoj su oni potomci starih slovenskih doseljenika koji još nisu imali razvijen širi etnički identitet prilikom doselja-

vanja, odnosno, s druge strane, više mu čini ispravnim da u Karaševcima vidi pokatoličene Srbe nego stare Hrvate. Zbog svega toga on danas održava žive i dobre odnose sa mnogim srpskim institucijama u Rumuniji i u Srbiji.

Sistematizacija arhivske građe

I.B. je na pomenutim pretpostavkama razvijao svoju ideju o istorijskom arhivu koji bi predstavljao rezervoar identitetskih smernica. Činjenica da su Karaševci katolici koji žive u Rumuniji, a da je taj deo dugo bio deo Austrougarske monarhije i u neposrednoj blizini Otomanskog carstva, opredelila je I.B. i njegove pretke ka pretežnom sakupljanju četiri vrste dokumenata: katoličkih, tj, papskih dokumenata, s jedne, starih rumunskih dokumenata, s druge strane, građe austrougarske administracije, s treće, i otomanskih dokumenata, s četvrte strane. Međutim, on se nije ograničio samo na građu koja bi nosila navedene predznake. Nabavljao je svaki dokument za koji je verovao da ga može približiti prvobitnom cilju. Usput je I.B. sakupljao i vredne dokumente za koje je znao da nemaju veze sa Karaševcima, postajući pasionirani kolekcionar svega starog i zanimljivog, verujući, verovatno, da na taj način stiče kapital neprolazne vrednosti i velike simboličke snage. Njegovo uverenje da Karaševci nemaju veze sa Hrvatima i Hrvatskom, već da su verovatno Srbi, opredelilo ga je da, koliko je meni poznato, ne sakuplja bilo kakav istorijski material iz hrvatske prošlosti dok je, s druge strane, bio prilično prilježan u sakupljanju određenih srpskih istorijskih dokumenata i rukopisa. Ne žaleći vremena, snage i sredstava porodica I.B. je vremenom uspela da stvori zbirku koja po svojim kapacitetima daleko prevazilazi potrebe rešavanja identitetskih pitanja jedne etničke grupe.

Do sada je identifikovano nekoliko tematskih zbirki ili fondova unutar arhiva, koji na dobar način ilustruju svrhu arhiva i orijentaciju osnivača:

1) Prva zbirka sadrži istorijske dokumente ili rukopise koji se odnose na istoriju Karaševaca (Krašovana) u Rumuniji, odnosno odnose se na istoriju karaševske oblasti. Uprkos velikim naporima u tom smislu, moglo bi se reći da je ova zbirka naučno najmanje zanimljiva, i da nije donela mnogo toga novog u pogledu razumevanja etnogeneze Karaševaca. Osnovni metodološki problem prilikom kontekstualizacije ove grupe izvora jeste da li su Karaševci dobili ime po oblasti koju su naselili, ili je oblast dobila ime po njima. Zato je mnogo dokumenata u kojima se javlja ime karaševske oblasti, u pogledu značaja za razumevanje karaševskog identiteta, veoma problematično. Relativno veliki fond u okviru ove zbirke čine policijski i drugi izveštaji tadašnje lokalne administracije karaševske oblasti sa kraja XIX i početka XX veka, s tim da oni ne nose značajne informacije u bilo kom smislu, a sama građa nema veću istorijsku vrednost.

2) Druga zbirka sadrži građu koja je značajna za razumevanje istorije rumunske države, istorije rumunskog naroda i, posebno, za razumevanje najstarijih faza razvoja rumunskog jezika. Paradoksalno, ova je zbirka, na osnovu dosadašnjih saznanja, do danas pokazala najveću vrednost, budući da sadrži prvorazrednu istorijsku građu. U pomenutom arhivu je nedavno otkriven najstariji poznati pisani dokument na rumunskom jeziku iz 1514. godine (pismo biskupa Gerasija na rumunskoj ćirilici), koji je sedam godina stariji od do sada poznatog najstarijeg rumunskog spisa. Analiza ovog dokumenta biće predmet posebne studije.
3) Treća zbirka sadrži ćirilične rukopise koji su od značaja za razumevanje istorije Srba u XVIII veku. I.B. je na nekoliko naučnih konferencija tokom 2017. godine predstavio ove dokumente i započeo njihovu analizu i kontekstualizaciju. U vezi sa tim rukopisima uspostavio je saradnju sa predstavnicima SANU, Savezom Srba u Rumuniji i Univerzitetom u Temišvaru. Iako ima određeni značaj, sadržaj ove zbirke do sada nije uspeo da izazove veću pažnju naučne javnosti.
4) Četvrta zbirka nema jasnih obrisa, i sadrži građu koja se odnosi na različita pitanja, različite zemlje, narode i istorijske periode. Uglavnom se radi o nemačkim spisima, ali ima i notnih zapisa iz Srednjeg veka. U ovoj zbirci se tako, između ostalog, nalazi i važan nemački dokument *Codex Ferdinandeo*, za koji su već pokazali interesovanje pojedini mediji u Nemačkoj. Građa iz ove zbirke nema "koncentraciju" i „kumulativnost", naime nije je moguće ni tematski, ni prostorno, ni vremenski uokviriti, pa je njen značaj ograničen.
5) Peta zbirka sadrži veći broj islamskih ili otomanskih tekstova. U saradnji sa Akademijom nauka Bosne i Hercegovine arhiv „B" radi na tumačenju jednog islamskog teksta iz IX veka, dok je u saradnji sa Filozofskim fakultetom u Beogradu započeo rad na tumačenju otomanskog teksta iz XVI veka. Po još nepotvrđenim saznanjima, ovaj potonji nema veću istorijsku vrednost, dok se važnost onog prvog još uvek proverava.
6) Šestu zbirku čine različiti rukopisi ili dokumenti koje je napisala ili izdala Sveta stolica. Ti dokumenti verovatno potiču potiču iz različitih sekcija i kancelarija katoličke crkve. U vezi sa njihovom obradom I.B. se obratio većem broju naučnih institucija, ali su mu za sada podršku pružili samo klasični filolozi iz Berlina i pojedini antropolozi iz Beograda. Ova zbirka je od posebnog značaja, jer je za istorijsko razjašnjavanje pitanja karaševskog identiteta neophodno pratiti katoličke dokumente koji, po svemu sudeći, moraju nositi važne informacije u vezi sa tim. Katolička crkva je uz Karaševce jako dugo, i ima jako organizovan administrativni aparat koji, pre nego bilo koja druga institucija ili instanca, mora posedovati korisne informacije. Te informacije

su međutim skrivene u velikom broju zapostavljenih dokumenata koje tek treba pronaći. Međutim, ono što je do sada od te zbirke proučeno nema nikakve veze ni sa Karaševcima, ni sa Rumunijom, pa se može pretpostaviti da ili je neko prevario I.B., ili je on nekako nabasao na taj materijal, pa tu priliku nije želeo da propusti.

Narativi o teškoćama u pogledu sređivanja arhivske građe

Pomenute zbirke su u različitoj meri raščitane, analizirane i klasifikovane. U vezi sa njihovom obradom I.B. se suočava sa nekoliko problema. Prvi problem je nedostatak želje javnosti ili nadležnih institucija da se ovoj građi posveti odgovarajuća pažnja. Većina onih koje bi ova građa mogla zanimati, i koji bi je mogli rastumačiti, nisu pokazali iskrenu želju, a možda ni stvarni interes, da se uključe u projekat njenog sređivanja i obrade. To delimično proizlazi iz toga što, kako primećuje i sam I.B., istraživači u toj građi nisu prepoznali naučni potencijal. Međutim, mnogi od njih su taj sud doneli unapred, zbog predrasuda da jedan pripadnik zanemarene manjine, rumunski provincijalac i naučni amater ne može pronaći i posedovati prvoklasnu naučnu građu. I.B. to pokušava da prevaziđe na dva načina: prvo, aktivnom saradnjom sa većim brojem naučnih autoriteta i, drugo, svojim uzimanjem aktivnijeg učešća u radu naučnih zajednica u regionu, čime želi da postane vidljiv za naučnu javnost, a time i, koliko toliko, kredibilan.

Drugi problem je, prema zapažanju vlasnika arhiva „B", taj što na naučno-istraživačkom tržištu jugoistočne Evrope, ali i Evrope u celini, ima malo raspoloživih istraživača koji imaju dovoljno znanja, vremena i naučne strasti da se posvete zanimljivim problemima i izvorima još uvek nedokazane naučne vrednosti. Kvalifikovanih prevodilaca za rukopise na latinskom je, prema rečima I.B., relativno malo, rade veoma sporim tempom i veoma su skupi.[7] Uporednih filologa, na primer, onih koji bi se bavili tumačenjem starih rumunskih ćiriličnih tekstova, još je manje. Zato I.B. i dalje uglavnom sopstvenim snagama i sredstvima, uz pomoć nekoliko entuzijasta i najamnih naučnih radnika, pokušava da izvrši pregled, opis, transkripciju i transliteraciju dokumenata koji su pisani na latinskom, mađarskom, francuskom, turskom, arapskom i rumunskom jeziku. Ovaj njegov rad obeležen je lutanjem po međunarodnim naučno-istraživačkim institucijama u cilju pronalaženja dobrih i pouzdanih saradnika.[8] Za njega danas rade provereni stručnjaci iz više zemalja, ali to nije ono čemu se on nadao. On se nadao velikoj društvenoj podršci, gde će pitanje

7 U to se uverio i autor ove rasprave. Pokušaj da se nađu odgovarajući stručnjaci u Srbiji i Rumuniji nije urodio plodom. Najveći stručnjaci ne žele time da se bave, a oni koji bi to eventualno mogli predložili su tempo rada kojim bi građa mogla biti raščitana tek za nekoliko desetina godina, uz cenu od nekoliko desetina hiljada evra, koja višestruko prevazilazi predviđeni budžet. Zato je I.B. uspostavio saradnju sa klasičnim filolozima iz Berlina koji su znatno povoljniji i brži.

8 „Seo sam za sto sa pet eminentnih akademika iz Beograda, i kada sam im pokazao dokumente oni su se samo zgledali. Pitali su me: I šta Vi gospodine B. sada od nas očekujete?

finansiranja ovog poduhvata biti sistemski rešeno, gde to ne bi bio njegov privatni, nego širi društveni projekat. Drugim rečima rečeno, I.B. je pokušao da kontrolu nad svojim arhivom, delimično ili potpuno, poveri nekoj većoj državnoj ustanovi, odričući se jednog dela socijalnog i finansijskog kapitala koji bi se mogao steći u tom procesu, ali u tome nije bio naročito uspešan.

Nema nikakve sumnje da se napori I.B. mogu sagledati kroz diskurs kulturnog nasleđa, s tim da treba biti oprezan prilikom tumačenja onoga što on radi. Moglo bi se, na primer, reći da je osnovno kulturno nasleđe koje I.B. želi da zaštiti karaševski kulturni obrazac, i to pre svega karaševski govor, karaševsko katoličanstvo i karaševske narodne umotvorine. Međutim, I.B. ne radi samo na zaštiti kulturnog obrasca Karaševaca, nego i na zaštiti njihove tradicionalne identitetske formule, koja nije bila upućena na pripadnost bilo kojoj naciji. To znači da I.B. pokušava da zaštiti etnički identitet kao formu nematerijalnog kulturnog nasleđa. Problem sa tim je u tome što, osim njega, to malo ko vidi kao nematerijalno kulturno nasleđe, tako da on u tome nema veliku podršku. Izvesnu podršku pokušava da dobije pretežno od srpskih institucija, ali ni ta podrška nije adekvatna. Kulturni obrazac Karaševaca danas je kontaminiran savremenom hrvatskom kulturom, a karaševske kulturne institucije su u tom smislu „korumpirane" (zato što u insistiranju na kroatizaciji karaševske kulture vide svoj stvarni politički i ekonomski interes), tako da za prepoznavanje i očuvanje granica između hrvatske i karaševske kulture nema mnogo zainteresovanih aktera.

I.B. se nije ponašao "etnično" samo u pogledu sakupljanja građe, već i u pogledu njene obrade. Plašeći se manipulacije i ideološke zaslepljenosti, I.B. za saradnike uglavnom bira naučnike iz Srbije i Nemačke. Smatra da su oni, kada su Karaševci u pitanju, manje ostrašćeni i manje tendenciozni od Hrvata i Rumuna. Sa srpskim naučnicima se sreo u svojoj ranoj mladosti, i oni su na njega ostavili sjajan utisak; tu se, pre svega, misli na Pavla Ivića i Emila Petrovića. A u Nemačkoj, i to pre svega u njenom istočnom delu, našao je vredne naučne radnike velikog znanja koji tokom tranzicije nisu dobro prošli, pa su zainteresovani za rad "sa strane" za razumnu nadoknadu.[9]

Završna razmatranja

Proučavanjem arhiva „B" u gradu R. i selu K. u Rumuniji tokom poslednje dve godine pokušalo se doći do izvesnih saznanja o procesima osnivanja i funkcionisanja istorijskih arhiva u privatnom vlasništvu. Ono što je nesporno utvrđeno jeste da čitav proces ustanovljanja ovakve institucije u velikoj meri za-

Ja im kažem: Kažite Vi meni. Ali video sam da oni to ne mogu da pročitaju. To su vam sve teoretičari. Shvatio sam da ću morati u se i u svoje kljuse."

9 I.B. je autoru pokazivao elaborat i ponudu koju mu je uputila jedna nemačka firma, specijalizovana za snimanje starih knjiga, sa ciljem da se utvrdi da li ispod vidljivog teksta postoji i neki stariji, nevidljiv tekst. „Nemci su u tome najbolji. Za svaku stranicu treba osam minuta, a priprema traje osam sati. Ne pitajte koliko košta."

visi od ličnosti vlasnika, od njegovih ličnih motiva i interesa, ali i od specifičnih društveno-političkih okolnosti. Nema nikakve sumnje da je diskurs moći veoma pogodan za tumačenje građe koja je skupljena prilikom istraživanja. Arhiv je resurs koji ima snažan simbolički značaj, a time, predstavlja moćno sredstvo u političkoj borbi, kako na mikro, tako i na makro planu.

Od posebnog interesa za nauku je proces konstrukcije predstava o arhivu, konstrukcije „identiteta" arhiva (njegove svrhe, pre svega). U tom smislu može se upoređivati subjektivna dimenzija, ona koja nastaje kod vlasnika ili osnivača, sa tzv. objektivnom dimenzijom, tj. sa predstavama o arhivu koje ima šira društvena zajednica. Primećeno je da se ta objektivna dimenzija mora podeliti na dva nivoa: prva je ona koja nastaje u naučnoj zajednici, koja se zasniva na naučnoj vrednosti građe, a druga je ona koja nastaje i ima svoju upotrebljivost u sferi društveno-političkih institucija, i koja se zasniva na političkoj upotrebljivosti građe i same ideje arhiva.

Istraživanjem je utvrđeno da arhiv „B", strogo arhivistički gledano, ne ispunjava osnovne kriterijume za sticanje statusa arhiva. Građa u tom arhivu nije konzistentna, ne odnosi se na jedan period, jedan entitet ili na jednu temu. Ona potiče iz više zemalja i organizacija, zahvata period od preko hiljadu godina (od VIII do XX veka), i odnosi se na veći broj tema. Građa u arhivu, u skladu sa tim, nije iscrpna, jer nijednu temu ne obrađuje u celini. Što se tiče kriterijuma verodostojnosti, on je ispunjen, jer arhiv „B" poseduje originalne dokumente velike istorijske vrednosti. Međutim, ta verodostojnost čini od njegovog arhiva samo kolekciju vrednih ali nepovezanih dokumenata, a ne i istorijski arhiv koji bi mogao da objasni bilo koji proces ili da pruži pouzdaniji uvid u razvoj nekog društvenog entiteta. Arhiv bi eventualno mogao da posluži kao izvor za proučavanje ličnosti samog vlasnika.

U skladu sa napred iznetim, primećuje se da vlasnik arhiva izbegava da priča o pojedinim aspektima rada arhiva, dok s druge strane razvija nekoliko narativa kojima pokušava da prevaziđe slabosti materijala koji poseduje. On izbegava da priča o procesu nastajanja arhiva, ali zato mnogo govori o prostoru na kome je arhiv nastao, o teškoćama sa kojima se susreće prilikom sređivanja i tumačenja građe, kao i o značaju pojedinih, izdvojenih dokumenata.

Analizom je takođe utvrđeno i da arhiv ne bi mogao poneti oznaku "etnički", jer u tom pogledu nije ni konzistentan, ni iscrpan. Moguće je konstruisati predstavu o tri nivoa prepoznatljivosti na kojima je I.B. radio prilikom osnivanja arhiva. Prvi nivo je karaševska zajednica: postoji želja da se arhiv uzdigne na nivo karaševske etničke institucije. Zatim sledi državni ili nacionalni nivo, sa željom da se arhiv postavi na nivo kulturne i naučne institucije Rumunije. I, kao treće, međunarodni nivo; arhiv bi trebalo da postane međunarodna naučna i/ili kulturna institucija. Na nivou etničke institucije osnivač je, po svemu sudeći, želeo da putem tog arhiva stvori ili promeni glavni istoriografski narativ, ili „veliku priču" koja trenutno postoji u pogledu razumevanja i predstavljanja etnogeze Karaševaca (o procesu promene „velike priče" putem arhiva vidi više u Berger 2013, 3; takođe Kaplan 2000; takođe Bastian 2013). U tom smislu primećena su dva smera u kojima se kretao njegov napor. Prva linija

ovog njegovog napora išla je ka tome da dokaže kako Karaševci nisu uvek bili beznačajan društveno-politički faktor, nego da su imali važnu ulogu u kreiranju regionalnog kulturnog obrasca. Tome u prilog ide njegova pretpostavka da je rumunski region Karaš-Severin dobio naziv po Karaševcima, a ne obrnuto, odnosno da su oba imena (regiona i zajednice) izvedena iz imena reke Karaš.[10] Takođe, želeo je da čuvanjem i prezentovanjem arhivske građe pokaže kako Karaševci imaju znanja da prepoznaju, sačuvaju i upotrebe svetsku baštinu. Ova linija bila je usmerena pretežno ka etničkoj spoljašnjosti, i njen cilj je bio podizanje ugleda karaševske grupe kako u Rumuniji, tako i u širem regionu. Ova težnja proizlazi iz frustracije zbog niskog socijalnog statusa koji Karaševci imaju u rumunskom društvu, ali i iz slabe socijalne vidljivosti u dominantnim diskursima u regionu istočne Evrope.[11] Druga linija njegovih napora išla je ka dokazivanju da Karaševci nisu Hrvati, kako se danas uporno tvrdi u svim karaševskim institucijama. I.B. je u tom pogledu osetljiv zato što smatra da se time narušava tradicionalni kulturni obrazac Karaševaca zarad kratkotrajnog ekonomskog boljitka i partikularnih interesa.[12] Ova njegova linija je bila uperena ka unutrašnjosti, i ima veze sa preraspodelom moći unutar same zajednice.[13]

Izvori

http://www.zhr-ucr.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=420&lang=hr

Literatura

Bastian, J.A. (2013). The records of memory, the archives of identity: celebrations, texts and archival sensibilities. Archival Science (2013) 13:121–131.

Berger, S. (2013). The Role of National Archives in Constructing National Master Narratives in Europe, Archival Science 13, no. 1 (March 2013): 1–22.

10 „Kažite Vi meni sad, profesore, kako je moguće da jedan od najvećih regiona u Rumuniji dobije ime po tako malenom narodu? Mora da su Karaševci bili mnogo veći nego što su danas."

11 „Kada odem u Nemačku, oni kažu: Kako Vi dobro govorite nemački. Kada razgovaram sa Rumunima oni kažu: Kako vi dobro govorite rumunski. Vi mi sada kažete da dobro govorim srpskohrvatski. Ali, svi osećaju da sam stranac I da ne pripadam nijednom velikom narodu. Uvek sam onaj drugi, stranac."

12 U tom pogledu I.B. često ističe kako Karaševci tradicionalno nikada nisu govorili jekavicu, na čemu se u procesu kroatizacije uporno insistira. Takođe, ne sviđa mu se što se mnogi običaji menjaju u skladu sa aktuelnim političkim potrebama.

13 U tom pogledu pokušao je da tokom nekoliko decenija angažuje stručnjake iz oblasti lingvistike, etnologije, arheologije, fizičke antropologije i muzikologije, koji bi svojim istraživanjem otkrili izvorni oblik karaševske kulture, njihovo regionalno poreklo i njihovu genetiku. Dugačak je zato spisak naučnih autoriteta, pre svega u Rumuniji i Srbiji, sa kojima je tokom prethodnih decenija sarađivao: Emil Petrović, Pavle Ivić, Petar Vlahović, Mile Tomić, Mihaj Radan i dr. Neretko je bio i zloupotrebljen u tim svojim nastojanjima, jer su mu neki istraživači uzeli građu i objavili svoje studije, bez njegovog znanja, čak ne navodeći da im je I.B. pomogao.

Bowles, S. and S. Gintis (2002). Social Capital and Community Governance. *The Economic Journal*. **112**: 419–436.

Carr, G. (2012). Translation, Recovery, and "Ethnic" Archives of Africana: Inscribing Meaning beyond Otherness. PMLA, Vol. 127, No. 2 (March 2012): 360–364.

Dowley, K.M. and B. D. Silver (2002). Social Capital, Ethnicity and Support for Democracy in the Post-Communist States. *Europe-Asia Studies*, 54, No. 4 (2002): 505–527.

Duranti, L. (2000). Arhivski zapisi. Teorija i praksa. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

Đerić, G. (2005). Pr(a)vo lice množine. Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi. Beograd. Institut za filozofiju i društvenu teoriju – I.P „Filip Višnjić".

Eriksen, T.H. (1993). Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives. PlutoPress.

Fisher, R. (2009). In Search of a Theory of Private Archives: The Foundational Writings of Jenkinson and Schellenberg Revisited. Archivaria 67:1–24.

Kaplan, E. (2000). We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity. The American Archivist Vol. 63 (Spring-Summer 2000): 126–151.

Klasinc, P. P. (2007). Private Archives in Archival Theory and Practice. Atlanti, Vol. 17, N. 1–2, Trieste 2007: 109–121.

Konerton, P. (2002). Kako društva pamte. Beograd. Samizdat B92.

Kuba, R. (2018). Portraits of Distant Worlds Frobenius' Pictorial Archive and its Legacy. In: Sissy Helff and Stefanie Michels (eds.), Global Photographies: Memory – History – Archives. Transcript Verlag: 109–131.

Kuljić, T. (2006). Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti. Beograd. Čigoja.

Nedeljković, S. (2017). Enigma zaboravljenog bisera: prilozi antropološkom proučavanju Karaševaca. Beograd.

Popovic, J. P. (2007). Private Archives in the Archival Legislation of the South East Europe. Atlanti, Vol. 17, N. 1–2, Trieste 2007: 157–171.

Williams, K.A. and M.K. Lopez (2012). More Than a Fever: Toward a Theory of the Ethnic Archive. PMLA, Vol. 127, No. 2 (March 2012): 357–359.

Saša Nedeljković

Private Ethnic Archive Between Politics of Identity and Social Control Tool: An Example of the Archive "B" in Romania

Abstract: A private archive, and especially one of its rare subspecies, a private ethnical archive, represents a great symbolic resource and great social capital, and as such is a very powerful tool in construction of identity and in gaining social power. In this paper, through the analysis of a concrete example, a complex process of private collection of historical documents transformation into an ethnic archive is presented, in order to achieve influence within ethnic community as well as the state as a whole. An attempt has been made to describe this phenomenon, and to identify, isolate and define all the actors in this process, in order to illuminate this rather neglected scientific problem. Particular attention is devoted to describing the socio-political context in which this process takes place.

Key words: Ethnic archive, social power, identity, minority, Romania